

Բ Ե Ջ Մ Ե Վ Է Պ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲՆԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՒ ԲՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԳԻՏԵԼԱԵՑ

Բ. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 23.

1844

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

ԱՍՏՂԱԲԱՇԽՈՒԹՅԱՆ

Լուսնի և արեւոյ խաւարման :

Լուսնի ամսուն 24^{ին} (ըստնոր տու մարի) գիշերը ժամը 15^{ին}, 7 վայրկենին լուսինը բոլոր խաւարեցաւ, ինչպէս օրացուցին մէջ ալ դրուած էր : Լս խաւարումը Լսրոպայի ու Լսիայի ամէն կողմերը տեսնուած պիտի ըլլայ՝ ուր որ ամպոտ չէ եղեր . բայց արդեօք որչափ տեղ և որչափ մարդիկ չգիտնալով աս երեւութին պատճառը, զանազան կարծիքներու և կասկածներու մէջ ընկած են :

Լուսնի և արեւոյ խաւարմունքները թէ՛ չին և թէ նոր ատեններ մեծ վախ ձգեր են ու կը ձգեն տգէտ ու աւելորդապաշտ մարդկանց վրայ . վս զի կարծեն թէ խաւարումը Լստուծոյ բարկութեան շնորհ է . և մեծամեծ թշուառութիւններ ու փորձանքներ կը գուշակեն անկէ : Բարբարոս ու տգէտ ժողովուրդներ կան, ինչպէս Չինացիք, որ կարծեն թէ արեւուն կամ լուսնին խաւարելու ատենը գայլ մը կամ սոսկալի վիշապ մը բերանը բացած՝ արեւուն կամ լուսնին վրայ կը վազէ որ կլէ զա-

նիկայ . ուստի ամէն մարդ զարհուրելի ձայներ կը հանէ պոռալով կանչուրուտելով ու պղնձեղէններ զարնելով որ ան գազանը վախնայ ու ետքաշուի . խաւարումը անցնելէն ետքն ալ կ'ուրախանան որ վախցուցին գազանը, և արեւը կամ լուսինը ան փորձանքէն ազատեցին :

Լսենով Լիկիաս Լթենացւոց զօրավարը Սիկիլիացւոց վրայ պատերազմի գնացած ըլլալով, միտքը դրեր էր որ ետ դառնայ . ան միջոցին լուսինը խաւարեցաւ, Լիկիաս ալ սարսափած՝ ետ դառնալը ուշացուց քանի մը օր . ան պատճառաւ իր զօրքն ալ ջարդուեցաւ, ինքն ալ մեռաւ :

Լսոր ներհակ, երբոր Պերիկղէս Լթենացւոց զօրավարը նաւատորմի ղով պատերազմի կ'երթար, արեւու խաւարումը հանդիպեցաւ որ բոլոր զօրքը ահու դողի մէջ ձգեց, նաւապետն ալ վախէն ինչ ընելիքը չէր գիտէր : Պերիկղէս ինչ ընէ որ ասոր վախը անցնէ . վերարկուին ծայրը առաւ, անով իր աշուրները գոցեց, «Բսէ տեսնեմ, ըսաւ, աս իմ ըրածս ձախորդութեան մը նշան է թէ

չէ՞ : — Ըէ, ըսաւ հաւապետը : —
 «Եւ ահա ասիկայ քեզի համար տե-
 սակ մը խաւարում է ըսաւ Պերիկ-
 ղէս . միայն քու տեսածէդ աս տար-
 բերութիւնս ունի որ լուսինը իմ վեր-
 արկուէս մեծ ըլլալով՝ արեւուն լոյսը
 անանկ կ'արգիլէ որ շատ մարդու խա-
 ւարած կ'երենայ » :

Իսոնց նման դիպուածներ հին ու
 նոր պատմութեանց մէջ շատ կան :
 Բայց քանի որ գիտութիւնները ծաղ-
 կեցան, այսպիսի նախապաշարմունք-
 ներն ալ շատ պակսեցան . վասն զի
 հիմա մեզմէ թէ առաջ հանդիպած
 և թէ ետքը հանդիպելու խաւա-
 րումները ոչ միայն տարիով՝ հապա
 դարերով առաջ հաշիւ կ'ընեն, ու
 տարբերութիւնը հազիւ թէ բոպէ մը
 կ'ըլլայ . անոր համար լուսնի և ա-
 րեւուն խաւարմանը վրայ ալ այնչափ
 կը զարմանան միայն՝ որչափ որ կը
 զարմանանք ամէն օր արեւուն ծա-
 գելուն ու մարը մոնելուն վրայ : Փա-
 փաքելով որ մեր ազգին մէջ ալ եթէ
 դեռ կը գտնուին աս բնական երեւո-
 թիս պատճառը չգիտնալով վախցող-
 ներ՝ խելք սորվին ու վախերնին մէկ-
 ղի ձգեն, կարճ խօսքով դենք աս
 երեւութիս վրայ եղած հարկաւոր տե-
 ղեկութիւնները :

Հայտնի է որ թէ լուսինը և թէ
 երկիրս գիմահար մարմիններ են . քի
 իրենք լոյս չունին, հապա արեւէն
 կ'առնեն լոյսերնին : Արեմն երբոր
 ասոնց մէկը իր շրջանին մէջ այնպէս
 հանդիպի որ մէկալին ու արեւուն մէջ-
 տեղը իյնայ, հարկաւ մէկալին լոյսը
 կ'արգիլէ . անով լոյս չտեսնողը խա-
 ւարած կ'ըսուի : Աստի երբոր լուսի-
 նը երկրիս ու արեւուն մէջտեղը հան-
 դիպի, մենք արեւուն լոյսը բոլոր կամ
 ըստ մասին չենք տեսներ, ու արեւը
 խաւարեցաւ կ'ըսենք . և ասիկայ միայն
 նոր լուսին ելած ատենը կը պատա-
 հի : Այնպէս երբոր երկիրս լուսնին

ու արեւուն մէջտեղը գայ, լուսինը
 արեւէն լոյս չառնէր, և կ'ըսենք թէ
 լուսինը խաւարեցաւ . ասիկայ միշտ
 լուսնի լուման ատենը կը հանդիպի :

Արովհետեւ ամէն տասնըհինգ օ-
 րը մէյմը լուսինը երկրիս ու ա-
 րեւուն դիմացը կամ նոյն միջօրէին
 վրայ կուգայ, այնպէս կ'երենայ թէ
 ամէն տասնըհինգ օրը մէյմը խաւա-
 րում պիտի ըլլար . և իրաւցրնէ անանկ
 կ'ըլլար՝ թէ որ լուսնին ու երկրիս
 շրջանները նոյն մակարդակին վրայ
 ըլլային . բայց այնպէս չէ . վասն զի
 լուսնի շրջանին մակարդակը 5⁰ աստի-
 ճանի չափ ծռած է դէպ 'ի երկրիս
 շրջանին մակարդակը : Իս շրջաննե-
 րուն իրար կտրած կէտերուն մէկէն՝
 լուսինը կ'անցնի ծիր խաւարմանին
 հիւսիսային կողմը, մէկալ կէտէն ալ
 հարաւային կողմը կ'իջնայ . անոր հա-
 մար առջի կէտը կ'ըսուի հանգոյց
 վերեւի, երկրորդը հանգոյց խոնարհման :
 Աստի միայն ան ատեն խաւարում
 կ'ըլլայ, երբոր լուսինը աս կէտերուս
 մէկուն վրայ կամ մօտ կը հանդիպի :

Արկու տեսակ կը սեպուի խաւա-
 րումը, Բոլորական և Տասնական . բոլորա-
 կան կ'ըսուի՝ երբոր արեւը կամ լուսի-
 նը բոլոր կը խաւարի . մասնական կ'ը-
 սուի՝ երբոր մէկուն կամ մէկալին մէկ
 կտորը միայն կը խաւարի : Բոլորական
 խաւարումը կեդրոնական ալ կ'ըսուի,
 երբոր լուսինը հանգոյցներէն մէկուն
 վրայ գայ, երկիրը կամ արեւն ալ մէ-
 կալ հանգուցին վրայ, անանկ որ աս
 իրեքին կեդրոններն ալ մի և նոյն ու-
 ղիդ գծին վրայ իյնան :

Խաւարման մեծութեան չափը առ-
 նելու համար՝ լուսնին կամ արեւուն
 սկաւառակը սովորաբար տասուերկու
 մաս կամ մատնաչափ բաժնուած կը
 սեպուի . ուստի իրեք մատնաչափ խա-
 ւարում կ'ըսուի՝ երբոր լուսնին կամ
 արեւուն մէկ քառորդը մթնցած է :

Արբոր լուսինը հեռակէտ ու արեւը

1 Ասկէ ալ կ'իմացուի թէ Քրիստոսի տեառն
 մերոյ խաչելութեան ատենն որ արեւը խաւարե-

ցաւ՝ կարգէ դուրս հրաջք էր . վասն զի հրէից
 զատիկ ըլլալով ան օրերը՝ լուսնի ըլլումն էր :

մերձակէտ՝ է մեզի, լուսնին տրամա-
գիծը կամ սկաւառակը պզտիկ կ'ե-
րենայ, արեւունը մեծ. անոր համար՝
թէ որ ան միջոցին արեւուն կեդրոնա-
կան խաւարումը հանդիպի, արեւուն
մէջտեղը կը խաւարի, ու բոլորտիքը
լուսաւոր կը մնայ մանեակի պէս, և
ան խաւարումը մանեակէ կ'ըսուի :
Թէ որ, ասոր ներհակ, արեւուն կեդ-
րոնական խաւարմանն ատենը ինքը
հեռակէտ ու լուսինը երկրիս մերձա-
կէտ ըլլայ նէ, արեւը բոլորովին կը
խաւարի, ինչպէս եղաւ 1842^ն յու-
լիսի 8^ն՝ ու մէյմըն ալ պիտի ըլլայ
1886^ն, օգոստոս ամսուն մէջ : Եւ
ատեններս հանդիպելու մանեկաձև
խաւարումը կ'իյնայ 1847^ն, հոկտեմ-
բերի 9^ն :

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Նախախէտ :

Թէ որ ամէն օր աչքերնուս առջևը
եղած կենդանիներուն ամէն յատկու-
թիւնները չենք գիտեր, զարմանք չէ
որ հեռաւոր երկիրներ միայն գըտ-
նողներուն ալ շատ յատկութիւն-
ները անծանօթ ըլլան մեզի : Եւ տե-
սակ կենդանիներուն կարգը կը սե-
պուի նաև անիկայ որ հոս կը ստորա-
գրենք ու պատկերն ալ կը դնենք :
Ինչուան մեր ատենները աս կենդա-
նայս վրայ չին բնապատումները ծու-
լութեան, դանդաղութեան ու խեղ-
ճութեան յատկութիւններ միայն տե-
սեր էին. անոր համար հասարակ ա-
նունը դրեր էին Նոյն կամ Ղանդաղ,¹
ուսումնականն ալ Յաբրաայլ կամ Յա-

¹ Հեռախէտ կ'ըսուի շրջանին ան կէտը՝
որուն վրայ լուսինն որ հասնի, երկրէս խիստ հե-
ռու եղած ատենն է. իսկ Դեյալէտը երկրիս խիստ
մօտ եղած կէտն է :

² Տես հատոր Ա, երես 7 :

³ Պ. Paresseux.

Երազնայ : Բայց Վիւվիէն և ուրիշ
նոր բնապատումները աւելի ճիշդ դի-
տողութեամբ տեսան որ ան յատկու-
թիւնները աս կենդանայս վրայ ան
աստիճանի սաստիկ չեն որ ինչուան
անունն ալ անկէ առնուի², ինչպէս
հետագայ ստորագրութենէն ալ կ'ի-
մացուի :

Նառակեաց ըսուած կենդանայս
առաջին և գլխաւոր յատկութիւնն
աս է որ գրեթէ բոլոր կեանքը ծառե-
րու վրայ կ'անցնէ. վասն զի ծառի
վրայ կը ծնի, կ'ապրի, կը խաղայ, կը
շարժի, կը քնանայ ու կը մեռնի : Եւ
մոռածքն ալ այնպէս է որ իրեն կե-
նացը և վախճանին խիստ յարմար է :
Նորս թաթ ունի, առջևի երկուքը
ետեւիններուն կրկին երկայնութիւնը :
Թաթերուն ծայրերն ալ իրեք իրեք
ըղունկ կամ ճանկ ունի որ խիստ զօ-
րաւոր են, և անոնցմով ծառերէն վեր
կ'ելլէ, ճիւղերէն կը կախուի, ու ճիւղ-
է ճիւղ անցնելով ճամբորդութիւն-
ներ կ'ընէ թաւ անտառներու մէջ :
Երակուրը ծառի տերև է. ուստի
երբոր մէկ ծառի մը տերևները ու-
տելով կը հատցնէ ու հարկ կ'ըլլայ
որ ուրիշ ծառի մը վրայ ելլելու հա-
մար վար իջնայ, ծառին ճիւղերէն
վար կը ձգէ ինքզինքը, ու ետքը գետ-
նին երեսէն գրեթէ չլիկի պէս քա-
լելով քովի ծառը կ'ելլէ : Բնանալու
ատեն՝ չորս թաթերովն ալ ծառին
ճիւղը ճանկած՝ շիտակ կը պառկի վը-
րան : Եւ դիրքով կեցած ատենը կրնայ
նաև առջևի թաթերուն մէկը գործ-
ածել, քիչ անով տերև փրցնել ու
բերնին տանելով ուտել. ինչպէս նաև
բռնուած ատենը թէ որ տերև տաս
իրեն, մէկ թաթովը կ'առնէ, ու
կուրծքին կը թնցուցած կ'ուտէ : Թէ

¹ Լատիներէն յունական բարդութեամբ՝ Bra-
dypus. Պ. Bradype, կամ Tardigrade.

² Եւրոպացի բնապատումները թէպէտ իրենց
կարծիքը փոխեցին աս կենդանայս վրայ, բայց ա-
նունը սովորական դարձած ըլլալով մէջերին՝
չկրցան փոխել : Իսկ մենք Դեյալէտ կամ Դան-
դաղ գնելով անունը՝ ոչ հնցած սովորութեան մը
դէմ կ'ընենք, և ոչ կենդանայս պատմութեանը :